

В. Чорнобривець

СХІДНОКАРПАТСЬКИЙ РЕГІОН В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИХ ПРОЦЕСІВ ДОБИ ПІЗЬНОГО МЕЗОЛІТУ¹

У статті розглянуто питання, пов'язані із особливостями крем'яного виробництва, походженням, міграціями, міжкультурними зв'язками, історичною долею, відносною та абсолютною хронологією локальних груп кудлайівської, яніславицької та гребениківської / паракастельнов'єнської культур на території Прикарпаття.

Ключові слова: мезоліт, крем'яне виробництво, міграції, міжкультурні зв'язки, культурно-історичні процеси, кудлайівська культура, яніславицька культура, гребениківська культура, паракастельнов'єн, Прикарпаття.

Вступ. Досліджувана область охоплює територію між Подільською височиною та, власне, передгір'ями Карпат. Вона розташована у південно-західній частині Східноєвропейської платформи, через неї проходить Головний європейський вододіл. Саме тут беруть свій початок річки Західний Буг та Дністер. У межах області виділяють Подільську та Передкарпатську височини. Природним кордоном між ними є глибока і широка долина р. Дністер.

Подільська височина розташована на лівому березі р. Дністер. Це видовжене з північного заходу на південний схід, розчленоване сіткою річкових долин плато, абсолютні висоти якого сягають 400 м над рівнем моря. У складі Подільської височини виділяють такі геоморфологічні райони: Розточчя, Давидівське пасмо, Гологірське пасмо, Верхньобузьке

пасмо (Вороняки), Перемишлянське, Бібрське, Стільське, Бережанське, Горожанське та Монастирське горбогір'я, Галицька улоговина, Бурштинське Опілля, Рогатинське горбогір'я, Журавеньківська височина, Пруто-Дністровська рівнина. На Верхньобузькому пасмі бере свій початок р. Західний Буг. На захід від Подільського горбогір'я між р. Зубра та Верещиця простягається рівнинна ділянка — Львівське Опілля, що на півночі межує із Розточчям, а на півдні — із Дністром. Його середня висота дещо менша і становить приблизно 300 м над рівнем моря. Характерною особливістю ландшафту Поділля є наявність великої кількості приток, які впадають у р. Дністер з лівого берега і течуть з півночі на південь (Геренчук 1972, с. 114—120; Койнов 1973, с. 125—126; Геренчук, Рибін 1978, с. 127).

Передкарпаття — регіон, який має загальний нахил на південний схід від Карпат до долини р. Дністер і Прут і характеризується великою горизонтальною і вертикальною розчленованістю (абсолютні висоти 340—440 м над рівнем моря). Передкарпаття складається з горбисто-грядових вододільних височин, ярів і балок. На правобережжі Верхнього Дністра воно представлене низькогір'ям, де розвиваються терасово-аккумулятивні форми рельєфу. Загалом регіон складається з таких природних районів: Стривігор-Болозівський, Стрийсько-Жидачівський, Дрогобицьке, Моршинське передгір'я, Івано-Франківське Передкарпаття (Бистрицька та Лімницько-Болохівська улоговина, Прилуквинська, Войнилівська, Присвіцька височини, Пригорганська частина з Долинським, Майданським, Надвірнянським передгір'ями, Бистрицько-Прутським давньо-терасовим районом, Лімницько-Чечвинська

1. Підготовлено за грантової підтримки Національного фонду досліджень України в рамках проекту «Праісторична доба заходу України: культурно-історичні процеси» № 2025.07/0055.

© В. ЧОРНОБРИВЕЦЬ, 2026

This is an Open Access article under the CC BY-NC-ND 4.0 license <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>

та Свіцько-Сукільська рівнини), Покутське Передкарпаття (до його складу входять райони Запрутської височинної рівнини, Косівського передгір'я, Печеніжинського горбогір'я, Низькогір'я Рунгурської Слободи, Міжгірної пониженої рівнини), Пруто-Сіретське Передкарпаття (Геренчук 1972, с. 125—127; Койнов 1973, с. 128—132; Геренчук, Рибін 1978, с. 133).

Загалом відзначено регіони, багаті на водні ресурси. Середня густина річкової сітки у басейні р. Західний Буг становить близько 0,35 км/км², у басейні р. Дністер — від 0,7 (у Передкарпатті) до 1,5 км/км² (у Карпатах) (Геренчук 1972, с. 66).

Мезолітичні пам'ятки на території Прикарпаття почали досліджувати у 1920—1930-х рр. Ч. Амброжевич, Н. Морошан, Й. Ботез та Ю. Полянський. Планомірні дослідження розпочались у 1940—1950-х рр. Серед сотень відкритих і обстежених пам'яток відзначимо перш за все ті, що були досліджені стаціонарно. Це пам'ятки, які вивчали О. Черниш та Р. Грибович: Молодове V (1951, 1953—1958, 1961 рр.), Атаки VI (1965, 1976 рр.), Оселівка I—III (1966—1968 рр.), Кормань IV (1969—1975 рр.), Молодове I (1974, 1978, 1980 рр.); Л. Кучугура (Врублівці I); Л. Мацкевий: Незвисько IX (1973—1976 рр.), Незвисько XII (1973), Незвисько XXI (1974—1975 рр.), Вороців II (1975—1986 рр.), Старуня I (1978—1981 рр.), Терновиця III (1985 р.), Брюховичі VI (1986 р.), Жидачів I (1986—1987 рр.), Прийма I (1987, 1989 рр.), Верин V (1988 р.), Мшана X (1994—1995 рр.), Львів VII (1994—1997 рр.), Прийма VII (1993, 2000, 2001 рр.); В. Конопля: Раделичі I (1981 р.), Раделичі II (1981, 1983, 1991—1992 рр.), Раделичі IV (1983, 1985 рр.), Раделичі V (1983 р.), Ланчин I (1985 р.) (Chornobryvets 2023, р. 242—254).

Проблема культурної атрибуції мезолітичних пам'яток на теренах Прикарпаття досі залишається актуальною і, на жаль, не до кінця вирішеною. В історіографії чітко вирізняють два підходи до вирішення цієї проблеми: у межах теорій стадійності і багатоваріантності розвитку культур. Концепції О. Черниша, який виділяв у Подністер'ї молодовську, оселівську, атацьку та фрумушицьку фази розвитку мезоліту (Черниш 1975, с. 1—168; Черныш 1987, с. 89—97), Д. Телегіна, який виділяв південну азово-чорноморську та північну польсько-лісостепову області, припускаючи існування також окремої прикарпатської області (Телегін 1982, с. 16—54; Телегін 1985, с. 3—6), М. Клапчука, який виділив на Прикарпатті площанську культуру (Клапчук 1980, с. 75; Клапчук 1983, с. 116), Л. Мацкевого, який виділив культури Кунин-Нобель, Незвисько-Оселівка, Вороців-Старуня, Кам'яниця-Баранне (Мацкевой и др. 1983, с. 5—29; Мацкевой 1987b, с. 75—89; 1991,

с. 35—93; Мацкевий 1998, с. 24—33), більшою чи меншою мірою характеризуються стадійністю. Більшість цих концепцій було об'єднано у 1991 р. Л. Мацкевим у монографії. Виділяючи культури та групи пам'яток, дослідник керувався технологічними, типологічними та статистичними особливостями колекцій крем'яних інвентарів, відзначаючи також усі можливі впливи, зокрема пізньо- або фінальнопалеолітичні, постсвідерські, аренсбурзькі, коморницькі, кудлаївські, гребениківські, яніславицькі тощо. Певною мірою ці погляди були зумовлені стадійним підходом до розгляду культурно-історичних процесів. Ці чинники Л. Мацкевий брав до уваги як культуровизначальні лише спорадично, аргументуючи це відсутністю у регіоні «чистих» комплексів, які можна було б впевнено віднести до конкретної відомої на той час культури. Подальші дослідження Л. Мацкевого відбувались цілковито в руслі стадійного підходу, нововідкриті пам'ятки дослідник відносив до виділених раніше культур та груп пам'яток (Мацкевой 1991, с. 35—93).

Зміни підходів до розгляду культурно-історичних процесів пов'язані із дослідженнями В. Конопля, М. Пелещишина, Р. Грибовича, які зіставили виділені Л. Мацкевим групи пам'яток з відомими на той час археологічними культурами: вороців-старунську групу із кудлаївською, а групу Кам'яниця-Баранне — із яніславицькою (групи пам'яток типу Кам'яниця, Баранне) та гребениківською (група пам'яток типу Раделичі) культурами (Конопля 1996, с. 18—22; 1999, с. 3—21; Пелещишин, Конопля 1999, с. 47—58; Грибович, Конопля 2007, с. 216—230; Конопля, Погоральський 2021, с. 578—581). Доповнимо, що пам'ятки культури Кунин-Нобель найкраще корелюються із пізньомезолітичною яніславицькою (група пам'яток типу Кунин) та фінальнопалеолітичною свідерською (група пам'яток типу Нобель) культурами. Слід зазначити, що група пам'яток типу Раделичі, віднесена до гребениківської культури, також має аналогії серед комплексів так званої культурно-історичної області Паракастельнов'єну (Манько 2019, с. 162).

У той же час близьких аналогій у мезоліті не вдалося віднайти для пам'яток культури Незвисько-Оселівка або ж так званої пізньомолодівської. У 1997 р. Л. Залізняк висловив припущення про фінальнопалеолітичний вік культури, відзначаючи осокорівські впливи на пам'ятках Оселівка I та Незвисько IX, шанкобинські — на пам'ятках Оселівка I та Молодове I, свідеро-аренсбурзькі — на пам'ятках Атаки VI, Оселівка I (Залізняк 1998, с. 122). У 2003 р. Д. Нужний здійснив переоцінку культурно-хронологічної інтерпретації верхніх шарів стоянки Молодове V. На основі технологічних, типологічних та статистичних особливостей опрацьованих колекцій дослідник

дійшов висновку, що ці матеріали слід відносити до епігравету, а також поставив під сумнів виділення пізньомолодівської культури (Нужний 2003, с. 20—37). У 2008 р. М. Оленковський, ґрунтуючись на висновках, зроблених на основі аналізу типології і статистики виробничих інвентарів, а також питань, пов'язаних із стратиграфією, відносним та абсолютним датуванням зробив висновки щодо існування у Подністер'ї кількох культур граветської та епіграветської традицій: пізньомолодівської граветської (Молодове V, ш. 6—4, Кормань IV, ш. 5, 5а, 4, 3, Бабин I, ш. 1), епіграветських дністровської (Молодове I, ш. 3, 2, Вороновиця I, ш. 1, Врублівці I, пізнопалеолітичний ш. 1, Володимирівка, ш. 3, Атаки I, ш. 3, 2, Кормань IV, ш. 2, 1, Молодове V, ш. 3, 2, 1а, 1) та оселівської (Оселівка I, ш. 1, Молодове I, ш. 1, Володимирівка, ш. 2, 1 Баламутівка II, IV, Сокіл I, Вороновиця III, Дарабани II). Пам'ятки у Верхньому Подністер'ї дослідник розглядав як органічну частину цих культур. Втім, епонімні стоянки Незвисько IX, XII, XXI також мають близькі аналогії в Осокорівській культурі. Мезолітичними дослідник вважав лише пам'ятки атацької та фрумушицької фаз, виділених О. Чернишем (Мацкевой 1991, с. 52—71; Оленковський 2008, с. 31—90). Дослідник виділив три культури епіграветської традиції на території Румунії: прудо-сіретську, ранньобистрицьку та пізньобистрицьку. Епіграветські пам'ятки на теренах Молдови він зараховував до прудо-сіретської, пізньомолодівської, дністровської, оселівської, косоуцької та нижньодністровської культур. Отже, молдавський епігравет розглядають як з'єднувальну ланку між українським та румунським епіграветом (Оленковський 2008, с. 92—187). На підставі відзначених тез виникає також сумнів і щодо правомірності виділення культури Незвисько-Оселівка, більшість пам'яток якої слід розглядати у контексті граветської та епіграветської ліній розвитку, а можливо, також і осокорівської. Сучасний стан дослідженості проблеми не дозволяє чітко встановити з'єднувальну ланку між епіграветськими та власне мезолітичними пам'ятками на Прикарпатті, проте не виключено, що нею була локальна група пам'яток Осокорівської культури, до якої можуть належати епонімні стоянки Незвисько IX, XII, XXI та ін. (Мацкевой 1991, с. 52—71). Подібну ситуацію фіксують і дослідники румунських старожитностей. Так, К. Ніколаеску-Плошпор, М. Брудіу та А. Пенунеску поділяють голоценові пам'ятки Румунії на епіпалеолітичні і тарденуазькі (Boroneant 2005, р. 17—39). Підсумовуючи зазначимо, що проблематика виділення ранньомезолітичних індустрій у Східнокарпатському регіоні досі залишається актуальною і потребує нових досліджень. У цьому дослідженні обмежимося розглядом особливостей крем'яного виробництва, походження, міграцій, міжкультурних

зв'язків людності кудлаївської, яніславицької та гребениківської / паракастельнов'єнської культурних спільнот на території Прикарпаття (рисунок).

Пам'ятки типу Кудлаївка у басейні р. Прип'ять та Десна вперше були виділені С. Козловським у 1968 р. Пізніше їх було докладно описано і віднесено Л. Залізником до окремої кудлаївської культури, що належить до великої культурно-історичної області Дювензее, яку, на думку С. Козловського, складають культури Стар Карр Великої Британії, Дювензее Німеччини, Мелстед Південної Скандинавії та Коморниця Польщі. Як вважає Л. Залізник, кудлаївська культура належала до східної частини області. Загальний ареал поширення кудлаївської культури охоплює Північ України та Південь Білорусі (Поліська низовина), Північний схід Польщі та Південь Литви. На території України більшість пам'яток цієї спільноти локалізовано в межах Поліської низовини між Бугом на заході та середньою течією р. Десна на сході, Білоруською моренною грядою на півночі та Волинським лесовим плато на півдні. На цих теренах Л. Залізник виділив дві групи пам'яток: власне кудлаївські та кудлаївські з виразними коморницькими рисами. Своєю чергою їх поділяють на хронологічні підгрупи. Серед власне кудлаївських стоянок з нечисленними коморницькими елементами вирізняють архаїчні безтрапеційні типу Криниця, середньомезолітичні з нечисленними трапеціями типу Таценки та пізньомезолітичні типу Кудлаївка з високими трапеціями. Кудлаївські стоянки з виразними коморницькими впливами поділяють на архаїчні безтрапеційні типу Броди та пізніші, з трапеціями типу Люботинь. Останні мають аналогії в матеріалах коморницьких пам'яток типу Ставинога, зокрема в комплексі Люта на р. Західний Буг (Люблінське воєводство, Польща) (Залізник 1991, с. 10—28; Залізник 1995а, с. 13; 1998, с. 161—165; 2005, с. 74; 2009, с. 95—100; 2020, с. 106—112; Kozłowski 1972, s. 107—119).

Виділення яніславицької культури, або вілянського циклу, пов'язане з іменами С. Козловського (Kozłowski 1965, s. 165—168) та Г. Венцковської (Więcowska 1964, s. 30—38). Вона була поширена на теренах Центральної та Східної Польщі, у Литві та в Україні. На території України основний ареал її поширення охоплює Поліську низовину. Згідно з класифікацією С. Козловського та Л. Залізника пам'ятки яніславицької культури поділяють на чотири локальні варіанти: західний, центральний, північний та східний. Західному варіанту (група Вістка, за С. Козловським), поширеному у межиріччі р. Вісла і Варта, властиві численні трикутні та яніславицькі вістря, низькі трапеції, чотирикутники та нечисленні сокири. Центральному варіанту (Східний,

Мапа поширення мезолітичних пам'яток на території Східнокарпатського регіону, **кудлаївська культура**: 1—4 — Вороців II, V, VI, VII; 5 — Жидачів I; 6—13 — Старуня I—III, V—VII, IX, X; **яніславицька культура**: 14 — Терновиця III; 15—20 — Мшана X, XI—XV; 21 — Рудне III; 22—26 — Брюховичі I, VI—IX; 27, 28 — Львів I, IX; 29 — Словита I; **гребениківська / паракастельнов'єнська культура**: 30, 31 — Шешори I, II; 32 — Космач II; 33 — Заріччя II; 34—39 — Делятин IV, VI—X; 40 — Ланчин I; 41—44 — Лука II, IV, VI, XIII; 45 — Уніж IV; 46 — Маріямпіль V; 47 — Уличне II; 48 — Кавське I; 49—52 — Раделичі I, II, IV, V; 53, 54 — Крупське I, III; 55, 56 — Верин V, VIII; 57, 58 — Прийма I, VII; 59 — Розвадів II; 60 — Кульчиці IX

Map of spreading of Mesolithic sites on the territory of Eastern Carpathian region, **Kudlaiivka culture**: 1—4 — Vorotsiv II, V, VI, VII; 5 — Zhydachiv I; 6—13 — Starunya I—III, V—VII, IX, X; **Janislawice culture**: 14 — Ternovytisia III; 15—20 — Mshana X, XI—XV; 21 — Rudne III; 22—26 — Bryukhovychi I, VI—IX; 27, 28 — Lviv I, IX; 29 — Slovita I; **Hrebenuky / Paracastelnov'enska culture**: 30, 31 — Sheshory I, II; 32 — Kosmach II; 33 — Zarichchia II; 34—39 — Deliatyn IV, VI—X; 40 — Lanchyn I; 41—44 — Luka II, IV, VI, XIII; 45 — Unizh IV; 46 — Mariyampil V; 47 — Ulychne II; 48 — Kavskе I; 49—52 — Radelychi I, II, IV, V; 53, 54 — Krupskе I, III; 55, 56 — Velyn V, VIII; 57, 58 — Pryima I, VII; 59 — Rozvadiv II; 60 — Kulchytsi IX

за С. Козловським), поширеному у басейнах р. Вісла, Західний Буг і Верхня Прип'ять, властиві різноманітні яніславицькі вістря, трикутні вістря, високі трапеції, аморфні скребки та сокири. Для північного варіанта (група Максимоніс, за С. Козловським), поширеного в басейні р. Німан, характерні ромбічні яніславицькі вістря, численні різці та сокири. Східному варіанту (Рудоострівський, за Л. Залізняка), поширеному у Києво-Житомирському Поліссі, властиві нечисленні трикутні та яніславицькі вістря, численні різці та скребки на пластинах, як домішку фіксують різці та вкладні кукрецького типу (Залізник 1991, с. 28—41; Залізник 1995b, с. 6—8; Залізник 1998, с. 185—191; Залізник 2009, с. 133—138; Залізник 2020, с. 112—121).

Значно складнішою є проблематика культурної атрибуції пізньомезолітичних комплексів Карпато-Дністровського регіону. Вони можуть бути пов'язаними із двома центрами поширення відтискної технології, локалізованих в Італії та на півдні Франції (культура Кастьєльнов'єн), на який звернув увагу С. Козловський, та в Україні, в Криму (мурзак-кобинська культура), на який звернув увагу В. Манько. Із першим пов'язане формування паракастьєльнов'єнських комплексів Сербії та Чорногорії, а можливо, й Румунії, а з другим — гребениківських комплексів. Принциповою відмінністю між двома індустріями є наявність торцевого принципу розколювання кременю, властивого паракастьєльнов'єнським комплексам (Manko 2017, р. 44—47; Манько 2019, с. 162). Станом на сьогодні є дві версії походження гребениківської культури: автохтонна і міграційна. На автохтонних позиціях стояли більшість дослідників, які вивчали це явище, зокрема В. Даниленко, В. Станко, Д. Телегін, І. Сапожников та ін. В. Станко вбачав початок процесу її формування у фінальному палеоліті із просування з Середнього Подніпров'я на південь носіїв гінцівсько-боршівської традиції. Так сформувались пам'ятки Осокорівка, Рогалик, Леонтіївка та Царинка. Із Середнього Побужжя людність цих стоянок просунулась на р. Нижній Дністер, де сформувалась гребениківська культура. При цьому дослідник не виключав можливості впливу геометричних індустрій Криму і Кавказу на формування гребениківської індустрії (Станко 1986, с. 13—26). Д. Телегін, як і В. Станко, також пов'язував походження гребениківської культури з пам'ятками осокорівсько-рогалицького типу. І. Сапожников вбачав витoki гребениківської культури із шан-кобинської. На думку Л. Залізняка, ці концепції не узгоджуються зі значним хронологічним розривом між фінальнопалеолітичними та пізньомезолітичними пам'ятками. Натомість дослідник запропонував балкано-дунайську версію походження гребениківської культури, віднайшовши аналогії серед крем'яних інвентарів докерамічного

неоліту Фессалії. Цю спільноту розглядають як органічну частину ранньонеолітичних культур Подунав'я, зокрема Криш Румунії та Молдови, Кереш Угорщини, Старчево Сербії, раннього Караново Болгарії (Залізник 2006, с. 3—16). Як вважає В. Манько, формування гребениківської культури пов'язане із Кримським центром поширення відтискної технології. Згідно з новою концепцією розвиток двох явищ, мурзак-кобинської та гребениківської культур, відбувався одночасно. У другій третині VIII тис. до н. е. культура вже була сформована (Манько 2018, с. 70—89). Звідси розпочались міграції, які на Заході сягнули басейну р. Прут, де, ймовірно, проходив вододіл між двома спільнотами: паракастьєльнов'єнською та гребениківською (Манько 2019, с. 162).

Методи. Розглянуто основні методи, застосовані у межах дослідження: загальнонаукові (методи історіографічного аналізу, синтезу розвитку знань, критики історіографічних джерел, проблемно-хронологічний) та спеціальні (методи аналізу чистоти комплексів, аналізу можливих джерел походження сировини, аналізу технік розколювання кременю та виготовлення окремих типів знарядь, типологічний та статистичний методи, аналізу хронології, метод аналогії та картографування пам'яток). Застосування цих методів має на меті виділення найбільш чистих комплексів, на основі яких буде охарактеризовано особливості відбору сировини, техніки первинної і вторинної обробки кременю, типологію основних груп знарядь з особливою увагою до культуровизначальних (геометричних мікролітів, вістер, наконечників) та кількісні співвідношення між основними групами виробів. У результаті дано загальну характеристику крем'яного виробництва локальних груп трьох культур та висвітлено питання, пов'язані з їхнім походженням, міграціями, відносною та абсолютною хронологією, міжкультурними зв'язками та історичною долею.

Кудлаївська культура на Прикарпатті: походження, міграції, особливості крем'яного виробництва. На територію Прикарпаття людність кудлаївської культури мігрувала долиною р. Західний Буг з північного заходу на південний схід, ймовірно, під тиском яніславицького міграційного потоку. Так, у верхній течії р. Дністер постали пам'ятки Вороців II, V, VI, VII (Герета та ін. 1981, с. 140; Мацкевой 1981, с. 11—12; Мацкевой 1987b, с. 79—82); Жидачів I (Мацкевой 1987a, с. 22—29; Мацкевой 1988, с. 4—12), а в Передкарпатті: Старуня I—III, V—VII, IX, X (Мацкевий, Кочкін, Панахид 2008, с. 246—260). Ключову роль у цих процесах відіграла густа річкова система. Так, кудлаївські міграції пов'язані із долиною р. Дністер, а саме із лівосторонньою притокою (р. Верещицею та її притокою Домажиркою) та численними правосторонніми

притоками, зокрема р. Стрий, Бистриця Солотвинська з притокою Великий Лукавець і Бистриця Надвірнянська з її притокою Малий Лукавець тощо.

У виробництві людність відзначених стоянок використовувала два різновиди конкреційного туронського кременю з крейдових відкладів та алювіального походження: західноволинський чорної барви (IV—VII підвиди), сірої та сіро-жовтої барви (I—III підвиди) та подільський (північно-покутський) сірої барви (Мацкевой 1978, с. 30—33; 1987а, с. 22—29; 1988, с. 4—12; 1991, с. 18; Конопля 1998, с. 149—154; Мацкевий, Кочкін, Панахид 2008, с. 248—261; Мацкевий, Хмелевський, Панахид 2009, с. 211—223). Також на пам'ятках Вороців II і Старуня I зафіксовано використання обсидіану. Так, у процесі стаціонарних досліджень стоянки Вороців II було зібрано колекцію із близько 100 виробів з обсидіану, зокрема відщепи, пластини, а зі знарядь — ретушовані пластини та скребки. Дослідження шліфів, проведене Є. Рибачеком, дозволило віднести обсидіан до багряно-сірого смугастого та сірого різновидів. Перший має показник заломлення $1,486 \pm 0,002$ та $1,486 \pm 0,001$, другий — $1,483 \pm 0,002$. Відзначені різновиди належать до основного скла та сублужних ліпаритів. Упродовж стаціонарних досліджень стоянки Старуня I було знайдено чотири вироби з обсидіану, а саме дві пластини та дві ретушовані пластини. Два вироби виготовлені з основного вулканічного скла сірої барви зі світло-багряним відтінком, інші два вироби блідо-зеленої барви належать до сублужних ліпаритів. Різновиди основного скла зафіксовані у кар'єрі біля с. Тур'я Пасіка за 20 км на схід від пізньомезолітичної стоянки Кам'яниця I. Своєю чергою сублужні ліпарити відомі у Східно-словацьких областях кислого вулканізму, а також поблизу деяких районів Трансільванії, де наявні подібні прояви сублужного вулканізму (Мацкевой 1991, с. 21; Мацкевий, Хмелевський, Панахид 2009, с. 219—222). Не виключено, що на стоянці обсидіан був принесений у вигляді напівфабрикатів або готових виробів, оскільки не засвідчено повного циклу виробництва.

Техніку обробки кременю розкривають перш за все нуклеуси: призматичні (похідні: призматичні пропорційні, призматичні видовжені), конічні (похідні: конічні пропорційні, конічні усічені), човнуваті, олівцеподібні та аморфні. Ударні платформи прямих або скошених в протилежний від фронту сколювання бік. Загалом переважають нуклеуси зі скошеною ударною площиною. Кількість платформ переважно узгоджується з типом нуклеуса. Так, призматичні нуклеуси були одно- та двоплощинними, примітивно-конічні та конічні — одноплощинними, конічні усічені — одно- або двоплощинними, олівцеподібні — одноплощинними, човнуваті — двоплощинними, аморфні — ба-

гатоплощинними. Платформи — переважно нефасетовані. Значні серії складають призматичні пропорційні, конічні, конічні усічені, аморфні нуклеуси. Інші типи представлено незначними серіями. Техніка розколювання кременю кудлаївської культури зазнала певних змін. Так, у вороцівському комплексі переважала ударна техніка. Поява відтискної технології тут може бути зумовлена яніславицькими впливами. Уже в жидачівському та старунському комплексах переважає відтискна техніка. Ступінь спрацьованості нуклеусів та поступове зменшення метричних показників пластинчатих та відщепових заготовок свідчать про повну утилізацію нуклеусів. До групи заготовок належать пластини та відщепи. У кількісному співвідношенні пластинчасті заготовки переважають над відщепами вдвічі. Під час виготовлення знарядь селекцію здійснювали на користь пластинчатих заготовок, відщепи та уламки використовували спорадично. Більшість пластин є фрагментованими. Цілі та фрагментовані пластини, відщепи також могли використовувати як знаряддя без вторинної обробки, про що свідчать сліди ужиткової ретуші. У первинній обробці послуговувалися відбійниками з гальок або конкрецій. До категорії відходів виробництва належать переважно уламки (сколи з підправки ударних площин, фронтів сколювання) та лусочки. Усі ці вироби характеризують первинну обробку кременю (Мацкевой 1987а, с. 22—29; 1988, с. 4—12; 1991, с. 35—85; Мацкевий, Кочкін, Панахид 2008, с. 249—254).

Знаряддя оброблені дорсальною або вентральною, іноді комбінованою загострювальною чи притуплювальною дрібно-, середньо- або крупнофасетковою лускоподібною чи пласкою, регулярною або нерегулярною ретушшю. Різцеві сколи могли наносити як з дорсальної, так і з вентральної сторін. У більшості випадків різцеві сколи пласкі. При виготовленні знарядь спостерігається певна спеціалізація типів вторинної обробки. Так, скребки, ретушовані відщепи, пластини з притупленим краєм, вістря кудлаївського та коморницького типів, деякі типи комбінованих знарядь, зокрема скребки-різці, геометричні мікроліти оброблені притуплювальною ретушшю. Пластини з односторонньою або двосторонньою, дорсальною або вентральною обробкою, скобелі, деякі типи комбінованих знарядь, зокрема скобелі-різці, оброблені загострювальною ретушшю. Також є випадки поєднання технік ретушування в одному виробі, найчастіше це відбувалось з метою продукування таких виробів, як скребки-скобелі. Застосування пласкої ретуші простежено при виготовленні черешкових та верболистих наконечників. Застосування техніки різцевого сколу виявлено найчастіше серед різців. Нерідко різці зазнавали додаткового ретушування з метою виготовлення комбінованих або ре-

утилізованих знарядь, зокрема скребків-різців та скобелів-різців (Мацкевой 1987а, с. 22—29; 1988, с. 4—12; 1991, с. 35—85; Мацкевий, Кочкін, Панахид 2008, с. 249—254).

В інвентарному наборі наявні такі групи виробів, як скребки, різці, скобелі, ретушовані пластини та відщепи, комбіновані або реутилізовані знаряддя, геометричні мікроліти, вістря, наконечники. Скребки поділяють на типи кінцевих (похідні: півокруглі, півокруглі з бічною обробкою, зі скошеним робочим краєм, з прямим робочим краєм, з прямим робочим краєм та двобічною обробкою, типу «мюз»), протилежно-кінцевих, віялоподібних, бічних, двосторонніх, дископодібних, підквадратних, аморфних регулярних та нерегулярних. Аморфні скребки типологічно близькі до ретушованих відщепів. Значні серії складають кінцеві (півокруглі, зі скошеним робочим краєм, півокруглі з бічною обробкою, з прямим робочим краєм), аморфні регулярні, нерегулярні, бічні, дископодібні та віялоподібні. Інші типи представлено незначними серіями. Серед різців вирізняються типи кутових, бічних, серединних, багатолезових або комбінованих. Усі типи представлені значними серіями, окрім багатолезових. Серед скобелів вирізняють типи бічних (односекційних, двосекційних, трисекційних), кінцевих (односекційних, двосекційних) і кінцево-бічних двосекційних. Серійно представлені бічні одно- та двосекційні скобелі. Інші різновиди не складають значних серій у колекціях. Групу ретушованих пластин представлено типами з односторонньою дорсальною або вентральною обробкою, з двосторонньою дорсальною або вентральною обробкою, тронковані (з ретушованим січенням). Більшість виробів представлені серійно, окрім тронкованих пластин. Група комбінованих або реутилізованих знарядь об'єднує типи скребків-різців, скребків-скобелів і скобелів-різців. Найбільші серії складають скребки-різці. Група мікролітичних виробів об'єднує типи симетричних та асиметричних трапецій, симетричних та асиметричних трикутників, сегментів, прямокутників, вкладнів з плоскою підтескою кукрецького типу, пластинки з притупленим краєм. Серед мікролітів значні серії складають асиметричні та симетричні трапеції, пластинки з притупленим краєм. Відзначимо, що частина пластин з притупленим краєм може бути уламками вістер. До групи вістер належать типи симетричних та асиметричних односторонніх з дорсальною обробкою, симетричних односторонніх з обробкою на зламі (типологічно близьких до вістер кудлаївського типу), симетричних та асиметричних із двосторонньою обробкою (типологічно близьких до коморницьких трикутних вістер). Значні серії складають симетричні та асиметричні односторонні вістря з дорсальною обробкою кудлаївського типу, меншу частку становлять симетричні та асиметричні двосторонні вістря

коморницького типу. Типологічно та функціонально близькими до вістер є проколки. Ця група виробів статистично є найменшою. Група наконечників об'єднує типи черешкових (з центральновиділеним черешком односторонніх та двосторонніх) і верболистих (односторонніх та двосторонніх). Усі типи наконечників представлені серійно у колекціях. Наявні екземпляри наконечників постсвідерських типів вказують на розвиток тенденції до втрати оригінальних форм. Групу ретушерів об'єднують вироби на відщепі та уламках, їх використовували без вторинної обробки, при цьому вони мають сліди спрацьованості у вигляді вищерблення (Мацкевой 1987а, с. 22—29; 1988, с. 4—12; 1991, с. 35—85; Мацкевий, Кочкін, Панахид 2008, с. 249—254).

Статистичні співвідношення основних груп виробів відображають певні тенденції до змін у вороцівському, жидачівському і старунському комплексах кудлаївської культури. Так, у вороцівському комплексі в інвентарному наборі домінують скребки, різці, ретушовані пластини, скобелі та комбіновані знаряддя. У мікролітичному наборі кількісно добре представлені вістря кудлаївського та коморницького типів, серед геометричних мікролітів — симетричні та асиметричні трапеції, симетричні та асиметричні трикутники, пластинки з притупленим краєм. Кількісно добре представлено групу черешкових та верболистих наконечників. У жидачівському комплексі домінують ретушовані пластини, різці, скребки, скобелі. Група комбінованих знарядь невиразна. Значно зменшується кількість вістер за наявності невеликої кількості черешкових та верболистих наконечників. У мікролітичному наборі наявні прямокутники. У старунському комплексі серед знарядь чільну позицію займають ретушовані пластини, скобелі та скребки. Зменшується частка різців і комбінованих знарядь. У мікролітичному наборі зменшується частка вістер та збільшується частка геометричних мікролітів (симетричних і асиметричних трапецій, пластинок з притупленим краєм). Кількісно добре представлено групу верболистих наконечників (Мацкевой 1991, с. 35—85; Мацкевий, Кочкін, Панахид 2008, с. 249—254).

Яніславицька культура на Прикарпатті: походження, міграції, особливості крем'яного виробництва. Наслідком міграції із заходу та північного заходу, долинами та притоками р. Вісла і Західний Буг стала поява яніславицьких пам'яток на теренах Прикарпаття, зокрема Терновиці III (Мацкевой 1985, с. 20), Мшани X—XV (Конопля, Мацкевий 1996, с. 319—322), Рудного III (Мацкевий 2008, с. 87), Брюховичів I, VI—VIII, IX (Мацкевий 2001, с. 118—120; 2008, с. 107—111), Львова I, IX (Мацкевий 2005а, с. 268; 2008, с. 111), Словити I (Войтович та ін. 2024, с. 332—344). Ключову роль у цих міграціях відіграла густа річкова

система. Так, яніславицькі міграції пов'язані із долинами трьох річок: Вісли, Західного Бугу та Дністра. З долиною р. Вісла пов'язана її права притока р. Сян, у яку впадають р. Шкло з притоками Гноянець і Потічок, з долиною Західного Бугу — його ліва притока р. Полтва з р. Перегноївка, з долиною Дністра — його ліва притока р. Верещиця з р. Зимна Вода і Домажирка.

У виробництві людність відзначених стоянок використовувала переважно західноволинський різновид конкреційного туронського кременю алювіального походження сірої та сіро-жовтої барви (I—III підвиди) (Мацкевой 1991, с. 18; Конопля, 1998, с. 149—151; Мацкевий, Хмелевський, Панахид 2009, с. 211—223). Також на стоянці Терновиця III засвідчено використання імпортного свенцеховського кременю (пластинка і яніславицьке вістря) (Мацкевой 1991, с. 20; Мацкевий, Хмелевський, Панахид 2009, с. 214—215), на стоянках Мшана X, XI — імпортного обсидіану (Мацкевий 1995, с. 16; Конопля, Мацкевий 1996, с. 319). Не виключено, що імпортні різновиди сировини були принесені у вигляді напівфабрикатів або готових виробів, оскільки на стоянках не засвідчено повного циклу виробництва.

Техніку обробки кременю розкривають перш за все нуклеуси: призматичні (похідні: призматичні пропорційні, призматичні видовжені), конічні (конічні пропорційні, конічні видовжені), торцеві, човнуваті, аморфні. Ударні платформи могли бути прямими або скошеними в протилежний від фронту сколювання бік. Загалом переважають нуклеуси із прямою платформою. Платформи могли бути і фасетованими, і нефасетованими. Кількість платформ переважно узгоджується з типом нуклеуса. Так, призматичні нуклеуси були одно- та двоплощинними, торцеві — одноплощинними, конічні — одноплощинними, конічні усічені — одно- або двоплощинними, човнуваті — двоплощинними, аморфні — багатоплощинними. Значні серії складають призматичні пропорційні, торцеві, конічні, конічні усічені нуклеуси. Інші типи представлено незначними серіями. Для отримання правильних пластин застосовували відтискну техніку, для отримання відщепів — ударну. Деякі типи нуклеусів, зокрема аморфні, могли бути призначені для отримання відщепів. Ступінь спрацьованості нуклеусів та поступове зменшення метричних показників пластинчатих та відщепових заготовок свідчать про повну утилізацію нуклеусів. До групи заготовок належать пластини та відщепи. У кількісному співвідношенні пластинчасті заготовки переважають над відщепами у півтора або два рази. При виготовленні знарядь селекцію здійснювали на користь пластинчатих заготовок, відщепи та уламки використовували спорадично. Більшість пластин є фрагментованими. Цілі та фрагментовані

пластини, відщепи також могли використовувати як знаряддя без вторинної обробки, про що свідчать сліди ужиткової ретуші. У первинній обробці послуговувались відбійниками з гальок або конкрецій. До категорії відходів виробництва належать переважно уламки (сколи з підправки ударних площин, фронтів сколювання) та лусочки. Усі ці вироби характеризують первинну обробку кременю (Мацкевой 1991, с. 35—93; Конопля, Мацкевий 1996, с. 319—322; Мацкевий 2001, с. 118—120; 2005а, с. 268; 2008, с. 107—111).

Знаряддя оброблено дорсальною або вентральною, іноді комбінованою загострювальною або притуплювальною дрібно-, середньо- або крупнофасетковою лускоподібною або пласкою, регулярною чи нерегулярною ретушню. Різцеві сколи могли наносити як з дорсальної, так і з вентральної сторін. У більшості випадків різцеві сколи пласкі. При виготовленні знарядь спостерігається певна спеціалізація типів вторинної обробки. Так, скребки, пластини з притупленим краєм, відщепи з дорсальною або вентральною обробкою, геометричні мікроліти, вістря, деякі типи комбінованих знарядь і, зокрема, скребки-різці оброблено притуплювальною ретушню. Пластини з дорсальною або вентральною обробкою, скобелі, деякі типи комбінованих знарядь і, зокрема, скобелі-різці оброблено загострювальною ретушню. Також виявлено випадки поєднання технік ретушування в одному виробі, найчастіше це відбувалось з метою продукування таких знарядь, як скребки-скобелі. Застосування пласкої ретуші простежено у виготовленні черешкових та верболостих наконечників. Застосування техніки різцевого сколу простежено найчастіше серед різців. Нерідко різці зазнавали додаткового ретушування з метою виготовлення комбінованих або реутилізованих знарядь, зокрема скребків-різців та скобелів-різців (Мацкевой 1991, с. 35—93; Конопля, Мацкевий 1996, с. 319—322; Мацкевий 2001, с. 118—120; 2005а, с. 268; 2008, с. 107—111).

В інвентарному наборі наявні такі групи виробів, як скребки, різці, скобелі, ретушовані пластини та відщепи, комбіновані або реутилізовані знаряддя, геометричні мікроліти, вістря, наконечники. Серед скребків вирізняються типи кінцевих (похідні півокруглі, півокруглі з бічною обробкою, зі скошеним робочим краєм, з прямим робочим краєм, типу «мюз», типу «карене»), протилежно-кінцевих, віялоподібних, бічних, дископодібних, підквадратних, двосторонніх, аморфних регулярних та нерегулярних. Аморфні скребки типологічно близькі до ретушованих відщепів. Значні серії складають кінцеві (півокруглі, півокруглі з бічною обробкою, зі скошеним робочим краєм, з прямим робочим краєм) та бічні скребки. Інші типи представлено незначними серіями у ко-

лекціях або вони є поодинокими. Серед ретушованих пластин вирізняються типи виробів з односторонньою дорсальною або вентральною обробкою, із двосторонньою дорсальною, вентральною або комбінованою обробкою, тронковані (з ретушованим січенням). Значні серії складають пластини, оброблені односторонньою або двосторонньою загострювальною ретушшю, а також тронковані пластини. Інші типи представлено незначними серіями у колекціях або вони є поодинокими. Серед скобелів вирізняються типи бічних (одно-, дво- та трисекційних) і кінцевих (одно- та двосекційних). Значні серії складають бічні одно- та двосекційні скобелі. Інші типи представлено незначними серіями у колекціях або вони є поодинокими. Група різців об'єднує типи кутових, бічних, серединних і комбінованих. Вироби цієї групи не складають значних серій. Група комбінованих або реутилізованих знарядь об'єднує типи скребків-скобелів та скребків-різців. Найбільшими серіями представлені скребки-скобелі. Група мікролітичних виробів об'єднує типи симетричних та асиметричних трапецій, симетричних та асиметричних трикутників, прямокутників і сегментів, пластинок з притупленим краєм. Кількісно найкраще представлені трапеції та пластинки з притупленим краєм. Відзначимо, що частина пластинок з притупленим краєм може бути уламками вістер. Інші вироби представлено незначними серіями або вони є поодинокими виробами. Група вістер об'єднує типи симетричних та асиметричних трикутних із дорсальною обробкою, з притупленим ретушшю краєм та мікрорізцевим сколом яніславицького типу. Типологічно близькими до вістер першого типу є проколки. Група наконечників об'єднує типи верболистих та черешкових (односторонні чи двосторонні з центральновиділенням черешком). Значних серій ці вироби не складають. Наявні екземпляри наконечників постсвідерських типів вказують на розвиток тенденцій до втрати оригінальних форм. Групу ретушерів об'єднують вироби на відщепках та уламках, їх використовували без проведення вторинної обробки, при цьому вони мають сліди спрацьованості у вигляді вищерблення (Мацкевой 1991, с. 35—93; Конопля, Мацкевий 1996, с. 319—322; Мацкевий 2001, с. 118—120; 2005а, с. 268; 2008, с. 107—111).

Статистичні співвідношення основних груп знарядь праці відображають відносну системність та однорідність. В інвентарних наборах стоянок яніславицької культури досліджуваного регіону переважають скребки, ретушовані пластини, скобелі. Значно меншою є частка різців та комбінованих знарядь. Геометричні мікроліти становлять значну частку в колекціях. Симетричні та асиметричні вістря, а також вістря з мікрорізцевим сколом яніславицького типу виявлено практично на всіх пам'ятках.

Наявність наконечників постсвідерських типів свідчить про певні запозичення (Мацкевой 1991, с. 35—93; Конопля, Мацкевий 1996, с. 319—322; 2001, с. 118—120; 2005а, с. 268; 2008, с. 107—111).

Гребениківська / паракастельнов'єнська КЮ на Прикарпатті: походження, міграції, особливості крем'яного виробництва. Зважаючи на територіальну віддаленість основного ареалу поширення пам'яток гребениківської / паракастельнов'єнської КЮ, неможливо уникнути питань, пов'язаних зі встановленням вектора їхньої міграційної активності. За основу візьмемо реконструкцію міграційних процесів, складену В. Маньком та С. Коваленком. Таким чином, напрями міграції гребениківської людності були зумовлені таким географічним чинником, як несформованість Азовського моря. Деякі малі річки Криму могли бути частиною басейну р. Дон. У цих умовах у VIII тис. до н. е. відбувалась колонізація басейну р. Дон, Приазов'я та нижнього Дніпра. Упродовж VII тис. до н. е. тривало освоєння гребениківцями нових теренів у північному напрямку (в басейні р. Сіверський Донець) та у західному, у Північно-Західне Причорномор'я, у басейн нижньої та середньої течії р. Дністер (Манько 2018, с. 70—89). З нижньої течії р. Дністер розпочалась експансія гребениківцями Дністро-Дунайського межиріччя, де постала пам'ятка Мирне. На другому етапі відбувалась масштабна колонізація гребениківцями нових теренів. Так, в долині р. Реут постали стоянки Сакарівка IV, Старі Білінчени XII і Лазо V. Можливий вододіл між гребениківською та паракастельнов'єнською КЮ В. Манько відзначав у долині р. Прут. У Нижньому Попрутті до пам'яток паракастельнов'єнської спільноти можуть належати стоянки Саратени, Беняса I, II, Берешть Дялул Таберей, а в Середньому Попрутті — Рипичень-Ізвор (Коваленко, Цой 1999, с. 257—262; Манько 2019, с. 262). Внаслідок зіткнення двох культур у цьому регіоні могли відбутись два сценарії: збереження самотності матеріальної культури людності двох спільнот і продовження міграції однієї з них долиною Пруту, або формування синкретичних комплексів. Результати подальших досліджень дозволять встановити, яке з двох явищ відбулось у долині р. Прут.

Звідси долиною р. Прут колонізація ймовірно продовжилась на північний захід, внаслідок чого у верхів'ях річки постали стоянки Шешори I, II (Мацкевий, Орловський, Панахид 1996, с. 326), Космач II (Мацкевий 1995, с. 5), Заріччя II, Делятин IV, VI—X (Клапчук 1980, с. 72—75), Ланчин I (Герета та ін. 1981, с. 129). З території Передкарпаття почалось освоєння теренів у долині р. Дністер аж до його верхів'їв, з чим пов'язана поява пам'яток Лука II, IV, VI, XIII (Мацкевой 1975, с. 14; Герета та ін. 1981,

с. 125—126), Уніж IV (Мацкевой 1976, с. 17—18), Маріямпіль V (Мацкевой 1976, с. 16), Уличне II (Мацкевий, Козак 2010, с. 122—123), Кавське I (Мацкевой 1988, с. 22; Конопля 1996, с. 18—21; 1999, с. 3—21), Раделичі I, II, IV, V (Грибович, Конопля 2007, с. 216—230; Мацкевий, Козак 2010, с. 105—107), Крупське I, III (Мацкевой 1988, с. 15—18), Прийма I, VII (Мацкевий 2005b, с. 103—108), Верин V, VIII (Мацкевий 2003, с. 89), Розвадів II (Мацкевий 1996, с. 315—316), Кульчиці IX (Мацкевий, Козак 2010, с. 100—101). Ключову роль у цих міграціях відігравала густа річкова система. Так, гребениківські / паракастельнов'єнські міграції пов'язані із долинами р. Прут та Дністер. З долиною р. Прут пов'язані його притоки — Рудка, Лоевець, Пістинька, Чорний Потік, Красна і Слобушниця, з долиною р. Дністер — правостороння притока Колодниця.

У виробництві людність відзначених стоянок використовувала переважно різновид подільського (північно-покутського) конкреційного кременю чорної та сірої барви з відкладів туруну, а також менш якісні різновиди західноволинського туронського конкреційного кременю, ймовірно алювіального походження: чорної та сірої барви із плямистою текстурою, а також коричневої барви (I—III підвиди). Спорадично використовували породи карпатського походження: андезито-базальт, роговик, яшму, кварцит, кременистий пісковик (Конопля 1996, с. 18—22; 1998, с. 151—154; 1999, с. 4; Грибович, Конопля 2007, с. 219; Конопля, Погоральський 2021, с. 580). Поряд із цим збільшилась частка використання обсидіану. Цим різновидом сировини послуговувались на таких стоянках, як Уличне II, Верин V та Раделичі II і IV. На пам'ятці Раделичі II знайдено два нуклеуси з обсидіану, що свідчить вже про повний цикл обробки (Мацкевий 1992, с. 14; Конопля 1996, с. 18—22; 1999, с. 4—8; Мацкевий, Козак 2010, с. 27—29).

Техніку обробки кременю розкривають перш за все нуклеуси: призматичні (похідні: призматичні пропорційні, призматичні видовжені), конічні (похідні: конічні пропорційні, конічні усічені, конічні видовжені), торцеві та аморфні. Ударні платформи могли бути прямими або скошеними в протилежний від фронту сколювання бік. У колекціях є вироби і з прямими, і зі скошеними платформами. Вони могли бути і фасетованими, і нефасетованими. Кількість платформ переважно узгоджується з типом нуклеуса. Так, призматичні нуклеуси були одно- та двоплощинними, конічні — одноплощинними, конічні усічені — одно- або двоплощинними, аморфні — багатоплощинними. Значні серії складають призматичні пропорційні, конічні, конічні усічені, торцеві нуклеуси. Інші типи представлено незначними серіями. Техніка розколювання кременю відтиска, спрямована на отримання правильних пластин. Де-

які типи нуклеусів, зокрема аморфні, могли бути спрямованими на отримання відщепів. Ступінь спрацьованості нуклеусів та поступове зменшення метричних показників пластинчатих та відщепових заготовок свідчить про повну утилізацію нуклеусів. До групи заготовок належать пластини та відщепи. У кількісному співвідношенні у більшості комплексів переважають відщепові заготовки. При цьому для виготовлення знарядь селекцію здійснювали на користь пластинчатих заготовок, а відщепи та уламки використовували спорадично. Більшість пластин є фрагментованими. Цілі та фрагментовані пластини, відщепи також могли бути знаряддями без вторинної обробки, про що свідчать сліди ужиткової ретуші. Для первинної обробки застосовували відбійники з гальок або конкрецій, зрідка зужиті нуклеуси. До категорії відходів виробництва належать переважно уламки (сколи з підправки ударних площин та фронтів сколювання) та лусочки. Усі ці вироби характеризують первинну обробку кременю (Клапчук 1980, с. 72—75; Конопля 1996, с. 18—21; Мацкевий, Орловський, Панахид 1996, с. 326; Конопля 1999, с. 3—21; Мацкевий 2005b, с. 103—108; Грибович, Конопля 2007, с. 216—230; Мацкевий, Козак 2010, с. 100—123; Конопля, Погоральський 2021, с. 578—581).

Знаряддя оброблено дорсальною або вентральною, іноді комбінованою, загострювальною чи притуплювальною мікро-, дрібно-, середньо-фасетковою лускоподібною або пласкою, регулярною чи нерегулярною ретушшю. Різцеві сколи могли наносити як з дорсальної, так і з вентральної сторін. Техніка різцевого сколу зазнала якісних змін. При виготовленні знарядь спостерігається певна спеціалізація типів вторинної обробки. Так, скребки, ретушовані відщепи, пластини з притупленим краєм, проколки, свердла, мікролітичні вироби, деякі типи комбінованих знарядь і, зокрема, скребки-різці оброблено притуплювальною ретушшю, а пластини з дорсальною або вентральною обробкою, скобелі, деякі типи комбінованих знарядь і, зокрема, скобелі-різці — загострювальною ретушшю. Також є випадки поєднання технік ретушування в одному виробі, найчастіше це відбувалось з метою продукування таких знарядь, як скребки-скобелі. Застосування техніки різцевого сколу простежено найчастіше серед різців. Нерідко різці зазнавали додаткового ретушування з метою виготовлення комбінованих або реутилізованих знарядь, зокрема скребків-різців та скобелів-різців (Клапчук 1980, с. 72—75; Конопля 1996, с. 18—21; 1999, с. 3—21; Мацкевий, Орловський, Панахид 1996, с. 326; Мацкевий 2005b, с. 103—108; Грибович, Конопля 2007, с. 216—230; Мацкевий, Козак 2010, с. 100—123; Конопля, Погоральський 2021, с. 578—581).

В інвентарному наборі наявні такі групи виробів, як ретушовані пластини, відщепи,

скребки, скобелі, різці, комбіновані або реутилізовані знаряддя, проколки, свердла, вістря, геометричні мікроліти, пластини із люстражем (вкладні серпів), наконечники, ретушери, сокири. Серед ретушованих пластин вирізняються типи з односторонньою дорсальною, вентральною або комбінованою обробкою, з двосторонньою дорсальною або вентральною обробкою, з притупленим ретушню краєм, зі стрілчасто ретушованими кінцями, тронковані (із прямо-ретушованими січеннями, зі скошено-ретушованими січеннями, з двома протилежно-прямими ретушованими січеннями, з двома скошено-прямими ретушованими січеннями). Практично усі типи виробів представлені серійно. Серед скребоків вирізняють типи кінцевих (похідні півокруглі, півокруглі з бічною обробкою, з прямим робочим краєм, півокруглі зі скошеним робочим краєм, з прямим і скошеним робочим краєм, з прямим робочим краєм і бічною обробкою, типу «мюзо»), протилежно-кінцевих, віялоподібних, стрілчастих, бічних, дископодібних, підквадратних. Найбільші серії складають віялоподібні, кінцеві (півокруглі, із прямим робочим краєм), та стрілчасті скребки. Типологічно близькою до скребоків групою виробів є ретушовані відщепи. Серед скобелів вирізняють типи бічних (одно-, дво-, три- та чотирисекційних), кінцевих односекційних, кінцево-бічних двосекційних, кінцево-бічних чотирисекційних. Серійно представлені бічні одно- та двосекційні скобелі. Серед різців вирізняють типи кутових, бічних, серединних та комбінованих. Вироби цієї групи не складають значних серій у колекціях. Група комбінованих або реутилізованих знарядь об'єднує типи скребоків-скобелів, скребоків-різців і скобелів-різців. Трапляються і потрійні комбіновані знаряддя, зокрема скребки-скобелі-різці. Найпоширенішими були скребки-скобелі. Проколки та свердла відрізняються за формою та способом обробки жалець. Перші мають гостріше, порівняно із другими, жальце. Типологічно та функціонально близькими до виробів цієї групи є симетричні та асиметричні вістря. Доповнює цю групу асиметричне вістря з бічною виїмкою, знайдене на пам'ятці Раделичі II. Група геометричних мікролітів об'єднує типи симетричних та асиметричних трапецій, сегментів, симетричних трикутників, прямокутників і ромбів, пластинок з притупленим краєм. Принципово новою групою знарядь є пластини із кутовим та поздовжнім люстражем, інтерпретовані як вкладні серпів. Серед них вирізняють типи із кутовим і поздовжнім люстражем. Дві трапеції і фрагментовану пластину з кутовим люстражем було знайдено на пам'ятці Раделичі II. Не виключено, що функцію вкладнів серпів могли виконувати пластини з лінійними слідами спрацьованості, знайдені на пам'ятках Раделичі I і II. Також сім пластин із кутовим та поздовжнім люстражем

було знайдено на пам'ятці Прийма VII. Вироби з останньої пам'ятки були виявлені у межах майстерні з обробки кістки, що вказує на їхнє можливе функціональне призначення. Наконечники представлено поодинокими екземплярами, які вказують на розвиток тенденцій до втрати оригінальних форм. Групу ретушерів об'єднують вироби на відщепках та уламках, їх використовували без застосування вторинної обробки, при цьому вони мають сліди спрацьованості у вигляді вищерблення. У макролітичному комплексі знарядь є один екземпляр сокири, виконаної на двобічно обробленому уламку конкреції. Цей виріб було знайдено на пам'ятці Раделичі II (Клапчук 1980, с. 72—75; Конопля 1996, с. 18—21; 1999, с. 3—21; Мацкевий, Орловський, Панахид 1996, с. 326; Мацкевий 2005b, с. 103—108; Грибович, Конопля 2007, с. 216—230; Мацкевий, Козак 2010, с. 100—123; Конопля, Погоральський 2021, с. 578—581).

Статистичні співвідношення основних груп знарядь відображають певні відмінності. Так, серед пам'яток Верин V, VIII, Прийма I, VII, Раделичі I, II, IV, Уличне II в інвентарному наборі домінують ретушовані пластини, скребки, скобелі. На пам'ятках Кульчиці IX, Мар'ямпіль V, Лука II, Уніж IV, Делятин VI—X, Шешори I, II, Космач II переважають скребки та скобелі. Ретушовані пластини займають одну з чільних позицій лише в небагатьох комплексах. Такі відмінності можна пояснити певними змінами у господарській специфіці. Попри ці відмінності усім комплексам властива наявність різних типів мікролітів, комбінованих знарядь, проколок і свердел. Різці у колекціях нечисленні, також майже відсутні наконечники. У макролітичному комплексі наявний один екземпляр сокири. Відзначено появу нової групи знарядь — пластин із кутовим / поздовжнім люстражем, які інтерпретують як вкладні серпів. Подібну функцію могли виконувати пластини з поздовжніми лінійними слідами спрацьованості (Клапчук 1980, с. 72—75; Конопля 1996, с. 18—21; 1999, с. 3—21; Мацкевий, Орловський, Панахид 1996, с. 326; Мацкевий 2005b, с. 103—108; Грибович, Конопля 2007, с. 216—230; Мацкевий, Козак 2010, с. 100—123; Конопля, Погоральський 2021, с. 578—581).

Міжкультурні зв'язки та історична доля людності кудлаївської, яніславицької та гребениківської / паракастельнов'єнської спільнот. Можливість взаємовпливів між трьома спільнотами була зумовлена відносною географічною близькістю їхніх стоянок (рисунок). Контакти між людністю кудлаївської та яніславицької культур відбулись внаслідок двох хвиль міграції яніславицької людності. Через першу міграційну хвилю постали змішані комплекси, через другу — чисті комплекси. Ймовірно, перша хвиля яніславицьких

колоністів продовжила рух долиною та притоками р. Західний Буг, і у своєму руслі вже мала певну частку кукрецьких впливів, про що свідчать знахідки поодиноких вкладнів із пласкою підтескою та олівцеподібних нуклеусів з пам'яток Затишшя Va (Мацкевий 1991, с. 81) та Кунин I (Мацкевой 1980, с. 17—26). Зазначимо, що на епізоди взаємовпливів між кукрецькою та яніславицькою культурами у Поліссі ще раніше звертав увагу Л. Залізник, відзначаючи яніславицько-кукрецькі комплекси Рудий Острів, Бородянка Зв, Протереб, Корма I, Ib, Смоляникове та ін. (Залізник 1991, с. 42; Залізник 2005, с. 74—82). Також ця міграційна хвиля зазнала певного опосередкованого впливу постсвідерської спільноти, про що свідчить наявність серед крем'яних інвентарів серій верболистих та черешкових наконечників. Кількісно у межах досліджуваного регіону вони найкраще представлені в Брюховичах VI, а в Західному Побужжі — серед матеріалів пам'яток Затишшя V, Va, Яструбичі II, Кунин I (Мацкевой 1991, с. 41—81) та ін. Частково людність цієї міграційної хвилі могла асимілюватись і впливати на місцеве кудлаївське середовище. Частина людності продовжила рух долиною та притоками р. Західний Буг, а звідти, ймовірно, на схід та північний схід. Людність другої міграційної хвилі також впливала на місцеве кудлаївське середовище. Під впливом яніславицької людності відбулись зміни у техніці розколювання кременя на користь відтиснової, що найкраще спостерігається у жидачівському і старунському крем'яних комплексах (Мацкевой 1987а, с. 22—29; 1988, с. 4—12; 1991, с. 35—85; Мацкевий, Кочкін, Панахид 2008, с. 249—254). Крім цього, у вороцівському, старунському та жидачівському комплексах набули поширення поодинокі олівцеподібні нуклеуси. Також відбулись зміни у співвідношеннях між основними групами виробів та в особливостях мікронабору: в інвентарях вороцівської групи було виявлено типи мікролітів, більш властиві яніславицькій культурі, зокрема прямокутники та трикутники, а також поодинокі вістря яніславицького типу, а у старунському крем'яному комплексі — поодинокі вкладні кукрецького типу (Мацкевой 1987а, с. 22—29; 1988, с. 4—12; 1991, с. 35—85; Мацкевий, Кочкін, Панахид 2008, с. 249—254). Частково людність кудлаївської культури зазнала впливу постсвідерської людності, що супроводжувалось поширенням у вороцівському, жидачівському та старунському комплексах черешкових і верболистих наконечників (Мацкевой 1987а, с. 22—29; 1988, с. 4—12; 1991, с. 35—85; Мацкевий, Кочкін, Панахид 2008, с. 249—254). Відзначимо, що впливи постсвідерської спільноти найбільш виразно спостерігаються у таких комплексах кудлаївської культури, як Кудлаївка, Кожан-Городок, Озерна I, Мартиновичі I (Залізник 2009, с. 98). Ймовірно,

історична доля другої хвилі пов'язана із руслом кудлаївської міграції на Передкарпаття, з чим пов'язані пам'ятки зі змішаним інвентарем Жидачів I (Мацкевой 1987а, с. 22—29; 1988, с. 4—12) і Старуня I—III, V—VII, IX, X (Мацкевий, Кочкін, Панахид 2008, с. 246—260).

Також не виключено, що у добу неоліту частина людності яніславицької культури розчинилась у новій хвилі міграції культури лінійно-стрічкової кераміки. На території Прикарпаття виявлено декілька пам'яток, які можуть бути перспективним для вивчення питання тяглості або взаємозв'язків між спільнотами з різними господарсько-культурними типами. Своєрідні пам'ятки-маркери епізодів можливої міжкультурної взаємодії локалізовані в районі с. Мшана (неолітичне поселення Мшана VIII, пізньомезолітичні стоянки Мшана X—XV) (Мацкевой 1978, с. 17—20; Мацкевий 1995, с. 9; Конопля, Мацкевий 1996, с. 319—322) та Словіта (пізньомезолітичні та неолітичні стоянки й поселення Словіта I) (Войтович та ін. 2024, с. 332—344).

Контакти між людністю яніславицької та гребениківської / паракастельнов'єнської спільнот відбулись внаслідок зіткнення їхніх сфер впливу в районі Головного європейського вододілу. Про це свідчить поява у раделицьких комплексах одного екземпляру сокири із двобічною обробкою, а також таких типів мікролітів, як прямокутники та трикутники. Поширення серед цих комплексів поодиноких наконечників також може бути пов'язаним із опосередкованими постсвідерськими впливами, носіями яких були окремі групи людності кудлаївської та яніславицької культур. Не виключено, що поява торцевих нуклеусів серед раделицьких комплексів була певним технологічним запозиченням від носіїв яніславицької культури (Конопля 1996, с. 18—21; 1999, с. 3—21; Грибович, Конопля 2007, с. 216—230).

Історична доля частини людності гребениківської / паракастельнов'єнської спільноти, ймовірно, пов'язана з асиміляцією. Не виключено, що у добу неоліту вона розчинилась у новій хвилі міграції людності культури Лінійно-стрічкової кераміки. На території Прикарпаття виявлено декілька пам'яток, які можуть бути перспективними для вивчення питання тяглості або встановлення зв'язків між спільнотами з різними господарсько-культурними типами. Своєрідні пам'ятки-маркери епізодів можливої міжкультурної взаємодії локалізовані в районі с. Вікторів, Єзупіль (мезолітичні стоянки та неолітичні поселення Вікторів I та Єзупіль V; Грибович, Конопля 1985, с. 7—8; 1986, с. 228—229; Василенко 1987, с. 313), Медина (мезолітична стоянка Медина I, неолітичне поселення Медина III; Грибович, Конопля 1985, с. 7—8; 1986, с. 228—229; Конопля 2010, с. 385—393), Лука (пізньомезолітичні сто-

янки Лука II, IV, VI, VIII, X, XI, XIII, XVII, неолітичне поселення Лука VII; Мацкевой 1975, с. 13—14; 1976, с. 20; 1977, с. 31—32; Герета та ін. 1981, с. 125—126), Уличне (пізньомезолітична стоянка Уличне II, неолітичне поселення Уличне I; Мацкевий, Козак 2010, с. 122), Кульчиці (пізньомезолітична стоянка Кульчиці IX, неолітичне поселення Кульчиці VI; Мацкевий, Козак 2010, с. 100—101).

В контексті міжкультурних контактів трьох спільнот важливо відзначити таке явище, як розширення сировинної бази. Поява виробів з обсидіану в кудлаївських (Вороців II, Старуня I; Мацкевой 1991, с. 21) та яніславицьких (Мшана X, XI; Мацкевий 1995, с. 16; Конопля, Мацкевий 1996, с. 319) комплексах могла бути наслідком опосередкованого обміну з носіями гребениківської / паракастельнов'єнської спільноти, яка активно використовувала цей різновид сировини на таких стоянках, як Уличне II, Раделичі II, IV, Верин V (Мацкевий 1992, с. 14; Конопля 1996, с. 18—21; 1999, с. 3—21; Мацкевий, Козак 2010, с. 27—29, 105—107). Своєю чергою вони могли отримувати обсидіан від яніславицької людності Закарпаття, де виробили з цього різновиду сировини становлять значну частку на стоянках Кам'яниця I, Середне II, Гута II (Мацкевой 1991, с. 21; Мацкевий 1998, с. 32). Внаслідок міжплемінного обміну виробили з обсидіану могли з'явитись і на яніславицьких пам'ятках Польщі, зокрема в Раніжуві I та Гжибовій Гурі XIII (Kozłowski 2009, s. 442). Важливо відзначити, що саме з яніславицькими стоянками Закарпаття та гребениківськими / паракастельнов'єнськими стоянками Прикарпаття пов'язаний повний цикл обробки обсидіану, від нуклеусів до готових виробів (Мацкевой 1991, с. 21; Мацкевий 1992, с. 14; 1998, с. 32; Конопля 1996, с. 18—22; 1999, с. 4—8; Мацкевий, Козак 2010, с. 27—29). Наслідком опосередкованого обміну також стала поява виробів зі свенцеховського кременю на стоянці Терновиця III, яким також послуговувались на стоянці Кам'яниця I (Мацкевой 1991, с. 20; Мацкевий, Хмелевський, Панахид 2009, с. 214—215). Також від носіїв яніславицької культури гребениківська / паракастельнов'єнська людність могла отримувати різновиди західноволинського кременю алювіального походження (Конопля 1999, с. 4; Грибович, Конопля 2007, с. 219). Розширення сировинної бази може бути наслідком дефіциту якісної сировини, з яким давня людність могла зіткнутись у процесі освоєння нових теренів, що були віддаленими від основних покладів якісної сировини.

Хронологія та періодизація. Згідно з розробленою Л. Залізником періодизацією вороцівський, жидачівський і старунський комплекси є синхронними з пізньомезолітичними пам'ятками типу Кудлаївка (Залізник 1991, с. 10—28; Залізник 1995а, с. 13; 1998,

с. 161—165; 2005, с. 74; 2009, с. 95—100; 2020, с. 106—112). Наявність в усіх цих комплексах наконечників постсвідерських типів також вказує на їхню близькість до пам'яток цього типу. Відзначимо, що впливи постсвідерської спільноти найбільш виразно спостерігаються у таких комплексах півночі Полісся, як Кудлаївка, Кожан-Городок, Озерна I, Мартиновичі I (Залізник 2009, с. 98). Не виключено, що прикарпатські групи пам'яток відображають певну локальну стадійність, зумовлену впливами інших культур.

Загалом пам'ятки культурної області Дювензее датуються першою половиною — серединою мезоліту. Коморницькі стоянки Польщі датовані у межах 7600—6000 BC (cal.) На території Прикарпаття кудлаївські пам'ятки практично не продатовані, винятком є стоянка Старуня I, яка має доволі суперечливе датування: 5250 ± 70 BP та 4227—3978 BC (cal.) За таких обставин можливе лише відносне датування. Близька за аналогіями стоянка Люта датована за ^{14}C як 5300 BC (cal.) Отже, на теренах Прикарпаття людність кудлаївської культури розвивалась уже на пізніх фазах (Зайцева и др. 1997, с. 126; Залізник 1998, с. 163; 2005, с. 74; 2020, с. 106—112; Мацкевий, Кочкін, Панахид 2008, с. 262).

Згідно із поділом яніславицької культури на локальні варіанти чисті яніславицькі комплекси на теренах Прикарпаття мають найближчі аналогії з Центральним варіантом (за Л. Залізником, або східна група, за С. Козловським). Певні аналогії до пам'яток зі змішаним інвентарем спостережені серед комплексів Рудоострівського варіанта Києво-Житомирського Полісся (Залізник 1978, с. 18; 1995b, с. 6—8; 1998, с. 185—191; 2009, с. 133—138; 2020, с. 112—121).

Загалом, більшість пам'яток яніславицької культури датовані початком Атлантикуму, а саме 6000—4700 BC (cal.) (Залізник 2009, с. 137—138). яніславицькі пам'ятки на теренах Прикарпаття не продатовані, втім, їх можна продатувати опосередковано. Поява яніславицького чинника у кудлаївських комплексах Вороцева II і Старуні I вказує на можливість датування яніславицьких пам'яток останньою третинною VI тис. до н. е.

Значно складнішим є визначення контексту, в якому існувала людність гребениківської / паракастельнов'єнської спільноти. Фактично, дві спільноти існували у значній географічній близькості, вододілом між їхніми сферами впливу, ймовірно, слугувала течія р. Прут. Внаслідок зіткнення двох культур у цьому регіоні могли відбутись два сценарії: збереження самотності матеріальної культури людності двох спільнот і продовження міграції однієї з них долиною Пруту, або формування синкретичних комплексів. Результати подальших досліджень дозволять встановити, в якому

контексті перебували прикарпатські групи пам'яток.

На території Прикарпаття гребениківські / паракастельнов'єнські пам'ятки практично не продатовані. Винятком є стоянка Прийма VII із незначним, втім, доволі характерним крем'яним інвентарем, яка за ^{14}C датується згідно з Кі-4533: $6090 \pm 60 \text{ BP}$ і 8 датами у межах 5209—4809 BC (cal.), а також Кі-4534: $7020 \pm 50 \text{ BP}$ і трьома датами в межах 5991—5787 BC (cal.) (Мацкевий 2005b, с. 108).

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що особливістю Східнокарпатського регіону була його приналежність до трьох культурно-історичних областей: Дювензее (східна частина), репрезентована кудлаївською культурою), яніславицької (Центральний та Східний Рудоострівський локальні варіанти), гребениківської / паракастельнов'єнської. Напрямки міграцій людності відзначених спільнот були зумовлені руслами та притоками найбільших річок: Західного Бугу, Вісли, Дністра і Пруту. У процесі колонізації нових теренів внаслідок міжкультурної комунікації людність трьох спільнот зазнавала якісних змін, що проявилось розширенням сировинної бази, розвитком техніки обробки кременю, набуттям нетипових форм знарядь. Усі ці чинники лише сприяли адаптації до нових умов. Не виключено, що на зорі неоліту відбулась часткова асиміляція певної частини людності яніславицької та гребениківської / паракастельнов'єнської спільнот носіями культури Лінійно-стрічкової кераміки.

Подяки. Висловлюємо щирі вдячність анонімному рецензенту за надання цінних рекомендацій, які сприяли покращенню якості дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

- Василенко, Б. А. 1987. Исследования в Ивано-Франковской области. *Археологические открытия 1985 года*, с. 313-314.
- Войтович, М. М., Яковичина, Я. М., Демський, Н. В., Демська, Я. І. 2024. Результати археологічних обстежень території Волино-Подільської височини (околиці с. Словіта). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 28, с. 321-369. <https://doi.org/10.33402/mdapv.2024-28-321-369>
- Геренчук, К. І. 1972. Природні ландшафти і райони. В: Геренчук, К. І. (ред.). *Природа Львівської області*. Львів: Львівський університет, с. 107-132.
- Геренчук, К. І., Рибін, М. М. 1978. Природні райони. В: Геренчук, К. І. (ред.). *Природа Чернівецької області*. Львів: Вища школа, с. 126-140.
- Черниш, О. П. (ред.). 1981. *Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині кам'яного віку*. Київ: Наукова думка.
- Грибович, Р. Т., Конопля, В. М. 1985. Нові мезоліто-неолітичні пам'ятки у Верхньому Подністров'ї. В: *Тези доповідей VI-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції (секція археології)*. Кам'янець-Подільський, 21—23 травня 1985. Кам'янець-Подільський: Дунаєвецька районна друкарня, с. 7-8.
- Грибович, Р. Т., Конопля, В. М. 1986. Исследования в Прикарпатье. *Археологические открытия 1984 года*, с. 228-229.
- Грибович, Р. Т., Конопля, В. М. 2007. Пам'ятка пізнього мезоліту Раделичі I у північно-східному Передкарпатті. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 11, с. 216-230.
- Зайцева, Г. И., Тимофеев, В. И. Загорская, И. А., Ковалюх, Н. Н. 1997. Радиоуглеродные даты памятников мезолита Восточной Европы. *Радиоуглерод и археология*, 2, с. 117-127.
- Залізняк, Л. Л. 1978. Рудоострівська мезолітична культура. *Археологія*, 25, с. 12-21.
- Залізняк, Л. Л. 1991. *Населення Полесся в мезоліте*. Київ: Наукова думка.
- Залізняк, Л. Л. 1995а. Ранній мезоліт України. *Археологія*, 3, с. 3-15.
- Залізняк, Л. Л. 1995b. Пізній мезоліт України. *Археологія*, 4, с. 3-15.
- Залізняк, Л. Л. 1998. *Передісторія України X—V тис. до н. е.* Київ: Бібліотека українця.
- Залізняк, Л. Л. 2005. *Фінальний палеоліт і мезоліт континентальної України*. Кам'яна доба України, 8. Київ: Шлях.
- Залізняк, Л. Л. 2006. Гребениківська мезолітична культура: походження, хронологія, історична доля. *Археологія*, 4, с. 3-17.
- Залізняк, Л. Л. 2009. *Мезоліт Заходу Східної Європи*. Кам'яна доба України, 12. Київ: Шлях.
- Залізняк, Л. Л. 2020. *Від пізніх неандертальців до ранніх індоєвропейців*. Кам'яна доба України, 19. Київ: О. Філюк.
- Клапчук, М. М. 1980. Палеолітичні та мезолітичні місцезнаходження поблизу Делятина. *Археологія*, 34, с. 65-75.
- Клапчук, М. Н. 1983. Новые данные о палеолите и мезолите Прикарпатья. *Советская археология*, 4, с. 103-117.
- Койнов, М. М. 1973. Фізико-географічні (природні) райони. В: Геренчук, К. І. (ред.). *Природа Івано-Франківської області*. Львів: Вища школа, с. 125-132.
- Конопля, В. М. 1996. Дослідження пізньомезолітичного поселення Раделичі-4. *Археологічні дослідження на Львівщині у 1995 р.*, с. 18-22.
- Конопля, В. М. 1998. Класифікація крем'яної сировини Заходу України. *Львівський історичний музей. Наукові записки*, 7, с. 139-157.
- Конопля, В. М. 1999. Пам'ятка пізнього мезоліту Раделичі-2. *Львівський археологічний вісник*, 1, с. 3-21.
- Конопля, В. М. 2010. Вироби з кременю, обсидіану і каменю поселення лінійно-стрічкової кераміки Медина на Івано-Франківщині. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 14, с. 385-393.
- Конопля, В. М., Мацкевий, Л. Г. 1996. Роботи городоцької експедиції у 1995 році. *Materiały i sprawozdania Rzeszowskiego ośrodka archeologicznego*, 17, с. 319-322.
- Конопля, В. М., Погоральський, Я. В. 2021. Із прадавньої історії Дрогобицького передгір'я: археологічні пам'ятки в околицях села Уличне. *Садиба Франка: науковий збірник заповідника Нагуевичі*, 2, с. 573-600.

- Коваленко, С. И., Цой, В. Б. 1999. К вопросу о развитии позднемезолитических индустрий в Карпато-Днестровском регионе. *Stratum plus*, 1, с. 257-262.
- Манько, В. О. 2018. Гребениківська культурно-історична область (ГКІО). В: Сминтина, О. В. (ред.). *Археологія, етнологія та охорона культурної спадщини Південно-Східної Європи: збірка наукових робіт присвячена 25-річчю кафедри археології та етнології України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, с. 70-92.
- Манько, В. О. 2019. Поширення трапецій на відтислених пластинах на півдні Східної Європи та процес неолітизації. В: Чабай, В. П. (ред.). *І Всеукраїнський археологічний з'їзд: матеріали роботи*. Київ: ІА НАН України, с. 159-169.
- Мацкевой, Л. Г. 1975. *Звіт про роботи Прикарпатської мезоліто-неолітичної експедиції Інституту суспільних наук АН УРСР в 1974 році*. Науковий архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, 1974/509.
- Мацкевой, Л. Г. 1976. *Звіт про роботи Прикарпатської мезоліто-неолітичної експедиції Інституту суспільних наук АН УРСР в 1975 році*. Науковий архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, 1975/572.
- Мацкевой, Л. Г. 1977. *Звіт про роботи у Львівській, Закарпатській та Івано-Франківській областях у 1976 році*. Науковий архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, 1976/611.
- Мацкевой, Л. Г. 1978. *Звіт про роботи в Закарпатській, Івано-Франківській та Львівській областях на території Західного Поділля, Прикарпаття і Закарпаття в 1977 році*. Науковий архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, 1977/657.
- Мацкевой, Л. Г. 1980. *Звіт про роботи у Львівській, Закарпатській та Івано-Франківській областях у 1979 році*. Науковий архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, ф. 1, 1979/774.
- Мацкевой, Л. Г. 1981. *Звіт про роботи у Львівській, Закарпатській та Івано-Франківській областях у 1980 році*. Науковий архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, 1980/855.
- Мацкевой, Л. Г. 1985. *Звіт про археологічні дослідження у Львівській та Закарпатській областях у 1984 році*. Науковий архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, 1984/1038.
- Мацкевой, Л. Г. 1987а. *Звіт про дослідження Прикарпатської та Львівської експедицій у 1986 році*. Науковий архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, 1986/1108.
- Мацкевой, Л. Г. 1987б. Мезолит Предкарпаття, Західного Подолля і Закарпаття. В: Черныш, А. П. (ред.). *Археологія Прикарпаття, Волини і Закарпаття (каменний век)*. Київ: Наукова думка, с. 75-89.
- Мацкевой, Л. Г. 1988. *Звіт про дослідження у Львівській, Волинській і Тернопільській областях у 1987 році*. Науковий архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, ф. 1, 1987/1152.
- Мацкевой, Л. Г. 1991. *Мезолит Запада Украины*. Київ: Наукова думка.
- Мацкевий, Л. Г. 1992. *Дослідження Прикарпатської експедиції в 1991 році*. Науковий архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, б. н.
- Мацкевий, Л. Г. 1995. *Роботи Прикарпатської, Городоцької і Львівської обласної експедицій у 1994 році*. Науковий архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, б. н.
- Мацкевий, Л. Г. 1996. Дослідження Львівської обласної експедиції у 1995 році. *Materiały i sprawozdania Rzeszowskiego ośrodka archeologicznego*, 17, с. 315-318.
- Мацкевий, Л. Г. 1998. Мезоліт українських Карпат. *Carpatica—Карпатика. Старожитності Верхнього Потисся та суміжних регіонів*, 5, с. 24-44.
- Мацкевий, Л. Г. 2001. Палеоліт і мезоліт території сучасного Львова. *Vita Antiqua*, 3—4, с. 108-124.
- Мацкевий, Л. Г. 2003. Археологічні роботи Львівської обласної експедиції у 2001 році. *Археологічні дослідження Львівського університету*, 6, с. 88-90.
- Мацкевий, Л. Г. 2005а. Питання заселення та оточуючого природного середовища території сучасного Львова у кам'яну добу. *Археологічні дослідження Львівського університету*, 8, с. 265-282.
- Мацкевий, Л. Г. 2005б. Підсумки досліджень палеоліту та мезоліту в печерах заходу України. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 9, с. 90-134.
- Мацкевий, Л. Г. 2008. *Археологічні пам'ятки Львова*. Львів: Логос.
- Мацкевой, Л. Г., Адаменко, О. М., Пашкевич, Г. А., Татаринів, К. А. 1983. Природная среда и мезолит Запада Украины. *Советская археология*, 1, с. 5-29.
- Мацкевий, Л. Г., Орловський, С., Панахид, Г. І. 1996. Роботи прикарпатської експедиції у 1995 р. *Materiały i sprawozdania Rzeszowskiego ośrodka archeologicznego*, 17, с. 323-326.
- Мацкевий, Л. Г., Кочкін, І. Т., Панахид, Г. І. 2008. Підсумки та перспективи археологічних досліджень у с. Старуні. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 12, с. 242-266.
- Мацкевий, Л. Г., Хмелевський, В. О., Панахид, Г. І. 2009. Кам'яна сировина у мезоліті заходу України. In: Gancarski, J. (ed.). *Surowce naturalne w karpatach oraz ich wykorzystanie w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Materiały z konferencji. Krosno, 25—26 listopada 2008 r.* Krosno; Rzeszów: Mitel, с. 205-240.
- Мацкевий, Л. Г., Козак, В. Й. 2010. *Старожитності Дрогобицького передгір'я*. Дрогобич: С. Сурма.
- Нужний, Д. Ю. 2003. Верхні шари палеолітичної стоянки Молодове 5 та деякі проблеми їх культурно-хронологічної інтерпретації. *Vita Antiqua*, 5—6, с. 20-39.
- Оленковський, М. П. 2008. *Эпиграфетт Восточной Европы. Культурно-исторический аспект*. Херсон: Наддніпрянська правда.
- Пелешин, М. А., Конопля, В. М. 1999. Східнокарпатський регіон у первісності (кам'яний вік). В: Павлюк, С. П. (ред.). *Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат*. 1: Археологія та антропологія. Львів: Інститут народознавства НАН України, с. 47-58.
- Станко, В. Н. 1986. К проблеме сложения Гребениковской культуры. В: Станко, В. Н. (ред.). *Иссле-*

довання по археології Северо-Западного Причорномор'я. Київ: Наукова думка, с. 13-26.

Телегін, Д. Я. 1982. *Мезолітичні пам'ятки України (IX—VI тисячоліття до н. е.)*. Київ: Наукова думка.

Телегін, Д. Я. 1985. *Пам'ятники епохи мезоліта на території Української ССР (карта местонахожденій)*. Київ: Наукова думка.

Черниш, О. П. 1975. *Стародавнє населення Подністров'я в добу мезоліту*. Київ: Наукова думка.

Черныш, А. П. 1987. Мезолит Поднестровья. В: Черныш, А. П. (ред.). *Археология Прикарпатья, Вольны и Закарпатья (каменный век)*. Київ: Наукова думка, с. 89-97.

Boroneant, A. 2005. The Tardenoisian in Romania — a false problem? *Studii de Preistorie*, 2, p. 17-46.

Chornobryvets, V. 2023. The history of research of Mesolithic sites on the territory of Ukrainian Sub-Carpathian region. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 27, p. 342-367. <https://doi.org/10.33402/mdapv.2023-27-342-367>

Kozłowski, S. K. 1965. Z problematyki polskiego mезоліту. *Archeologia Polski*, 10, 1, s. 151-177.

Kozłowski, S. K. 1972. Zespoły typu Kudlajewka. *Światowit*, 33, s. 107-120.

Kozłowski, S. K. 2009. *Thinking Mesolithic*. Oxford: Oxbow books.

Manko, V. O. 2017. Ukraine and the Balkans before the Neolithic: Culture Network or Convergent Development. In: *Wetland Archaeology and Prehistoric Networks in Europe: NEENAWA International Scientific Conference. Kyiv—Kaniv, September 15—18, 2017*. Kyiv; Kaniv: Vita Antiqua library, p. 44-47.

Więckowska, H. 1964. Problem mезоліту na Mazowszu. *Archeologia Polski*, 9, 1, s. 30-38.

REFERENCES

Vasilenko, B. A. 1987. Issledovaniia v Ivano-Frankovskoi oblasti. *Arkheologicheskie otkrytiia 1985 goda*, s. 313-314.

Voitovych, M. M., Yakovyshyna, Ya. M., Demskyi, N. V., Demska, Ya. I. 2024. Rezultaty arkheolohichnykh obstezhen terytorii Volyno-Podilskoi vysochyny (okolitsi s. Slovita). *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 28, s. 321—69. <https://doi.org/10.33402/mdapv.2024-28-321-369>

Herenchuk, K. I. 1972. Pryrodni landshafty i raiony. In: Herenchuk, K. I. (ed.). *Pryroda Lvivskoi oblasti*. Lviv: Lvivskiy universytet, s. 107-132.

Herenchuk, K. I., Rybin, M. M. 1978. Pryrodni raiony. In: Herenchuk, K. I. (ed.). *Pryroda Chernivetskoï oblasti*. Lviv: Vyscha shkola, s. 126-140.

Chernysh, O. P. (ed.). 1981. *Arkheolohichni pam'iatky Prykarpattia i Volyni kam'ianoho viku*. Kyiv: Naukova dumka.

Hrybovych, R. T., Konoplia, V. M. 1985. Novi mезоліто-неолітичні пам'ятки у Верхньому Подністров'ї. In: *Tezy dopovidei VI-oi Podilskoi istoriko-kraieznavchoi konferentsii (seksiia arkheolohii)*. Kam'ianets-Podilskiy, 21—23 travnia 1985. Kam'ianets-Podilskiy: Dunaievetska raionna drukarnia, s. 7-8.

Gribovich, R. T., Konoplia, V. M. 1986. Issledovaniia v Prikarpatie. *Arkheologicheskie otkrytiia 1984 goda*, s. 228-229.

Hrybovych, R. T., Konoplia, V. M. 2007. Pam'iatka piznogo mезоліту Radelychi I u pivnichno-skhidnomu Peredkarpattii. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 11, s. 216-230.

Zaitseva, G. I., Timofeev, V. I. Zagorskaia, I. A., Kovalyukh, N. N. 1997. Radiouglerodne daty pamiatnikov mезоліта Vostochnoi Evropy. *Radiouglerod i arkheologiya*, 2, s. 117-127.

Zalizniak, L. L. 1978. Rudoostriivska mезолітична культура. *Arheologia*, 25, s. 12-21.

Zalizniak, L. L. 1991. *Naselenie Polesia v mezolite*. Kiev: Naukova dumka.

Zalizniak, L. L. 1995a. Rannii mezolit Ukrainy. *Arheologia*, 3, s. 3-15.

Zalizniak, L. L. 1995b. Piznii mezolit Ukrainy. *Arheologia*, 4, s. 3-15.

Zalizniak, L. L. 1998. *Peredistoriia Ukrainy X—V tys. do n. e.* Kyiv: Biblioteka ukrainsia.

Zalizniak, L. L. 2005. *Finalnyi paleolit i mezolit kontynentalnoi Ukrainy*. Kam'iana doba Ukrainy, 8. Kyiv: Shliakh.

Zalizniak, L. L. 2006. Hrebenyivska mезолітична культура: pokhodzhennia, khronolohiia, istorychna dolia. *Arheologia*, 4, s. 3-17.

Zalizniak, L. L. 2009. *Mezolit Zakhodu Skhidnoi Yevropy*. Kam'iana doba Ukrainy, 12. Kyiv: Shliakh.

Zalizniak, L. L. 2020. *Vid piznikh neandertaltsiv do rannikh indoevropeitsiv*, Kam'iana doba Ukrainy, 19. Kyiv: O. Filiuk.

Klapchuk, M. M. 1980. Paleolitychni ta mезолітичні mistseznakhodzhennia poblyzu Deliatyna. *Arheologia*, 34, s. 65-75.

Klapchuk, M. N. 1983. Novye dannye o paleolite i mezolite Prikarpatia. *Sovetskaia arkheologiya*, 4, s. 103-117.

Koinov, M. M. 1973. Fyzyko-geohrafichni (pryrodni) raiony. In: Herenchuk K. I. (ed.). *Pryroda Ivano-Frankivskoi oblasti*. Lviv: Vyscha shkola, s. 125-132.

Konoplia, V. M. 1996. Doslidzhennia piznomezolitichnoho poselennia Radelychi-4. *Arkheolohichni doslidzhennia na Lvivshchyni u 1995 r.*, s. 18-22.

Konoplia, V. M. 1998. Klyasifikatsiia krem'ianoi syrovyny Zakhodu Ukrainy. *Lvivskiy istorychnyi muzei. Naukovi zapysky*, 7, s. 139-157.

Konoplia, V. M. 1999. Pam'iatka piznogo mезоліту Radelychi-2. *Lvivskiy arkheolohichniy visnyk*, 1, s. 3-21.

Konoplia, V. M. 2010. Vyroby z kremeniu, obsydianu i kameniu poselennia liniino-strichkovoï keramiki Medynia na Ivano-Frankivshchyni. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 14, s. 385-393.

Konoplia, V. M., Matskevyi, L. H. 1996. Roboty horodotskoi ekspeditsii u 1995 rotsi. *Materialy i spravozdania Rzeszowskiego ośrodka archeologicznego*, 17, s. 319-322.

Konoplia, V. M., Pohoralskyi, Ya. V. 2021. Iz pravadnoi istorii Drohobyskoho peredhir'ia: arkheolohichni pam'iatky v okolitsiakh sela Ulychne. *Sadyba Franka: naukovyi zbirnyk zapovidnyka Nahuievychi*, 2, s. 573-600.

Kovalenko, S. I., Tsoi, V. B. 1999. K voprosu o razvitii pozdnemezoliticheskikh industrii v Karpato-Dnestrovskom regione. *Stratum plus*, 1, s. 257-262.

Manko, V. O. 2018. Hrebenyivska kulturno-istorychna oblast (HKIO). In: Smyntyna, O. V. (ed.). *Arkheolohiia, etnologhiia ta okhorona kulturnoi spadshchyny Pivdenno-Skhidnoi Yevropy: zbirka naukovykh robot prysviachena 25-richchiiu kafedry arkheolohii ta etnologii Ukrainy Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova*. Odesa: Odeskyyi natsionalnyi universytet im. I. I. Mechnykova, s. 70-92.

Manko, V. O. 2019. Poshyrennia trapetsii na vidtysnykh plastynakh na pivdni Skhidnoi Yevropy ta protses neolityzatsii. In: Chabai, V. P. (ed.). *I Vseukrainskyi arkheolohichniy z'ezd: materialy roboty*. Kyiv: IA NAN Ukrainy, s. 159-169.

Matskevoi, L. H. 1975. *Zvit pro roboty Prykarpatskoi mезоліто-неолітичної ekspeditsii Instytutu suspilnykh nauk AN URSS v 1974 rotsi*. Naukovyi arkhiv Instytutu ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, f. 1, 1974/509.

Matskevoi, L. H. 1976. *Zvit pro roboty Prykarpatskoi mезоліто-неолітичної ekspeditsii Instytutu suspilnykh nauk AN URSS v 1975 rotsi*. Naukovyi arkhiv Instytutu ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, f. 1, 1975/572.

Matskevoi, L. H. 1977. *Zvit pro roboty u Lvivskii, Zakarpatskii ta Ivano-Frankivskii oblastiakh v 1976 rotsi*. Naukovyi arkhiv Instytutu ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, f. 1, 1976/611.

Matskevoi, L. H. 1978. *Zvit pro roboty v Zakarpatskii, Ivano-Frankivskii ta Lvivskii oblastiakh na terytorii Zakhid-*

- noho Podillia, Prykarpattia i Zakarpattia v 1977 rotsi. Naukovyi arkhiv Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy, f. 1, 1977/657.
- Matskevoi, L. H. 1980. *Zvit pro roboty u Lvivskii, Zakarpatskii ta Ivano-Frankivskii oblastiakh u 1979 rotsi*. Naukovyi arkhiv Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy, f. 1, 1979/774.
- Matskevoi, L. H. 1980. *Zvit pro roboty u Lvivskii, Zakarpatskii ta Ivano-Frankivskii oblastiakh u 1980 rotsi*. Naukovyi arkhiv Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy, f. 1, 1980/855.
- Matskevoi, L. H. 1984. *Zvit pro arkhеологічні дослідження u Lvivskii ta Zakarpatskii oblastiakh u 1984 rotsi*. Naukovyi arkhiv Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy, f. 1, 1984/1038.
- Matskevoi, L. H. 1986. *Zvit pro doslidzhennia Prykarpatskoi ta Lvivskoi ekspedytsii u 1986 rotsi*. Naukovyi arkhiv Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy, f. 1, 1986/1108.
- Matskevoi, L. G. 1987b. Mezolit Predkarpattia, Zapadnogo Podolia i Zakarpattia. In: Chernysh, A. P. (ed.). *Arkheologіia Prikarpatia, Volyni i Zakarpattia (kamennyi vek)*. Kiev: Naukova dumka, s. 75-89.
- Matskevoi, L. H. 1988. *Zvit pro doslidzhennia u Lvivskii, Volynskii i Ternopilskii oblastiakh u 1987 rotsi*. Naukovyi arkhiv Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy, f. 1, 1987/1152.
- Matskevoi, L. G. 1991. *Mezolit Zapada Ukrainy*. Kiev: Naukova dumka.
- Matskevyi, L. H. 1992. *Doslidzhennia Prykarpatskoi ekspedytsii v 1991 rotsi*. Naukovyi arkhiv Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy, b. n.
- Matskevyi, L. H. 1995. *Roboty Prykarpatskoi, Horodotskoi i Lvivskoi oblasnoi ekspedytsii u 1994 rotsi*. Naukovyi arkhiv Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy, b. n.
- Matskevyi, L. H. 1996. *Doslidzhennia Lvivskoi oblasnoi ekspedytsii u 1995 rotsi. Materialy i spravozdania Rzeszowskiego ośrodka archeologicznego*, 17, s. 315-318.
- Matskevyi, L. H. 1998. Mezolit ukrainskykh Karpat. *Carpatia—Karpatyka. Starozhytnosti Verkhnoho Potyssia ta sumizhnykh rehioniv*, 5, s. 24-44.
- Matskevyi, L. H. 2001. Paleolit i mezolit terytorii suchasnoho Lvova. *Vita Antiqua*, 3—4, s. 108-124.
- Matskevyi, L. H. 2003. Arkheologіchni roboty Lvivskoi oblasnoi ekspedytsii u 2001 rotsi. *Arkheologіchni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 6, s. 88-90.
- Matskevyi, L. H. 2005a. Pytannia zaseleennia ta otochuiuchoho pryrodnoho seredovyscha terytorii suchasnoho Lvova u kam'ianu dobu. *Arkheologіchni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 8, s. 265-282.
- Matskevyi, L. H. 2005b. Pidsumky doslidzen paleolitu ta mezolitu v pecherakh zakhodu Ukrainy. *Materialy i doslidzhennia z arkheologii Prykarpattia i Volyni*, 9, s. 90-134.
- Matskevyi, L. H. 2008. *Arkheologіchni pam'iatky Lvova*. Lviv: Lohos.
- Matskevoi, L. G., Adamenko, O. M., Pashkevich, G. A., Tatarinov, K. A. 1983. Prirodnaia sreda i mezolit Zapada Ukrainy. *Sovetskaia arkheologіia*, 1, s. 5-29.
- Matskevyi, L. H., Orlovskiy, S., Panakhyd, H. I. 1996. Roboty prykarpatskoi ekspedytsii u 1995 r. *Materialy i spravozdania Rzeszowskiego ośrodka archeologicznego*, 17, s. 323-326.
- Matskevyi, L. H., Kochkin, I. T., Panakhyd, H. I. 2008. Pidsumky ta perspektyvy arkheologіchnykh doslidzen u s. Staruni. *Materialy i doslidzhennia z arkheologii Prykarpattia i Volyni*, 12, s. 242-266.
- Matskevyi, L. H., Khmelevskiy, V. O., Panakhyd, H. I. 2009. Kam'iana syrovyna u mezoliti zakhodu Ukrainy. In: Gancarski, J. (ed.). *Surowce naturalne w karpatach oraz ich wykorzystanie w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Materialy z konferencji. Krosno, 25—26 listopada 2008 r.* Krosno; Rzeszów: Mitel, s. 205-240.
- Matskevyi, L. H., Kozak, V. Y. 2010. *Starozhytnosti Drohobyt'skoho peredhir'ia*. Drohobych: S. Surma.
- Nuzhnyi, D. Yu. 2003. Verkhni shary paleolitychnoi stoiny Molodove 5 ta deaki problemy yikh kulturno-khronolohichnoi interpretatsii. *Vita Antiqua*, 5—6, s. 20-39.
- Olenkovskii, M. P. 2008. *Epigravett Vostochnoi Evropy. Kulturno-istoricheskii aspekt*. Kherson: Naddniprovska pravda.
- Peleshchyn, M. A., Konoplia, V. M. 1999. Skhidnokarpatskyi rehion u pervisnosti (kam'iany vik). In: Pavliuk, S. P. (ed.). *Etnohenez ta etnichna istoriia naselennia Ukrainskykh Karpat*. 1: Arkheologіia ta antropologіia. Lviv: Instytut narodnavstva NAN Ukrainy, s. 47-58.
- Stanko, V. N. 1986. K probleme slozheniia Grebenikovskoi kultury. In: Stanko, V. N. (ed.). *Issledovaniia po arkheologii Severo-Zapadnogo Prichernomia*. Kiev: Naukova dumka, s. 13-26.
- Telehin, D. Ya. 1982. *Mezolitychni pam'iatky Ukrainy (IX—VI tysiacholittia do n. e.)*. Kyiv: Naukova dumka.
- Telegin, D. Ia. 1985. *Pamiatniki epokhi mezolita na terytorii Ukrainskoi SSR (karta mestonakhozhdenii)*. Kiev: Naukova dumka.
- Chernysh, O. P. 1975. *Starodavnie naselennia Podnistrovia v dobu mezolitu*. Kyiv: Naukova dumka.
- Chernysh, A. P. 1987. Mezolit Podnestrovia. In: Chernysh, A. P. (ed.). *Arkheologіia Prikarpatia, Volyni i Zakarpattia (kamennyi vek)*. Kiev: Naukova dumka, s. 89-97.
- Boroneant, A. 2005. The Tardenoisian in Romania — a false problem? *Studii de Preistorie*, 2, p. 17—46.
- Chornobryvets, V. 2023. The history of research of Mesolithic sites on the territory of Ukrainian Sub-Carpathian region. *Materialy i doslidzhennia z arkheologii Prykarpattia i Volyni*, 27, p. 342-367. <https://doi.org/10.33402/mdapv.2023-27-342-367>
- Kozłowski, S. K. 1965. Z problematyki polskiego mezolitu. *Archeologia Polski*, 10 (1), s. 151-177.
- Kozłowski, S. K. 1972. Zespoły typu Kudłajewka. *Światowit*, 33, s. 107—120. Kozłowski, S. K. 2009. *Thinking Mesolithic*. Oxford: Oxbow books.
- Manko, V. O. 2017. Ukraine and the Balkans before the Neolithic: Culture Network or Convergent Development. In: *Wetland Archaeology and Prehistoric Networks in Europe: NEENAWA International Scientific Conference. Kyiv-Kaniv, September 15—18, 2017*. Kyiv; Kaniv: Vita Antiqua library, p. 44-47.
- Więckowska, H. 1964. Problem mezolitu na Mazowszu. *Archeologia Polski*, 9, 1, s. 30-38.

V. Chornobryvets

EASTERN CARPATHIAN REGION IN THE CONTEXT OF CULTURAL AND HISTORICAL PROCESSES OF THE LATE MESOLITHIC PERIOD

The physical-geographical and palaeogeographical features of the Eastern Carpathian region are described in the paper. The author analyses the historiography of the development of the issue of cultural attribution of Mesolithic sites on this territory. It is noted that contemporary views on the ethnic and cultural situation on the territory of Ukrainian Sub-Carpathian region during the Mesolithic period are based on the concepts of Oleksandr Chernysh, Mykhailo Klapchuk, Leonid Matskevyi, Vitalii Konoplia, Roman Hrybovych, and other scholars. It is declared that the distinguished by Leonid Matskevyi Kunyn-Nobel culture correlates with Janislawice and Swiderian cultures, Vorotsiv-Starunya with the Kudlaiivka culture, and Kamianytsia—Baranne with Janislawice and Hrebnyky / Paracastelnovien cultures. The closest analogies to the Middle Dniester sites of the Nezvyisko-Oselivka culture were found among the materials of the Late Molodovian Gravettian, and Epigravettian Dniester and Oselivka cultures. The Upper Dniester group of sites has analogies in the Osokorivka culture.

The issues related to the origin, migrations, intercultural links, historical destiny, relative and absolute chronology of the local groups of Kudlaiivka, Janislawice and Hrebenyky / Paracastelnovien cultures are considered. It is claimed that the Mesolithic sites on the territory of Sub-Carpathian region are an integral part of the mentioned communities, and their appearance is associated with several migrations through the valleys and branches of the Western Bug, Dnister and Prut rivers. According to the classification schemes by Leonid Zaliznyak and Stefan Kozlowski, Kudlaiivka sites on this territory belong to the Kudlaiivka type, while Janislawice sites belong Central and Eastern variants. The context of the Hrebenyky / Paracastelnovien sites is a subject of discussion. It has been concluded that the Eastern Carpathian region in the Mesolithic period was a kind of frontier of intercultural relations, which is confirmed by the practical absence of pure monocultural complexes here.

Keywords: Mesolithic, flint production, migrations, intercultural relations, cultural and historical processes, Kudlaiivka culture, Janislawice culture, Hrebenyky culture, Paracastelnovien, Sub-Carpathian region.

Отримано / Received: 14.01.2026
Прийнято після рецензування /
Accepted after review: 02.02.2026
Опубліковано / Published: 31.03.2026

ЧОРНОБРИВЕЦЬ Володимир, магістр історії, аспірант відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів, Україна.

Volodymyr CHORNOBRYVETS, MA, PhD student at the Department of Archaeology of Ivan Kryp'iakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine. ORCID: 0009-0008-7556-4229, e-mail: czornobrywetz@ukr.net.